

részt vett benne, s talán a tatár korszak kezdetén sem volt még lezárva.“

A csuv. *ś*-re ezt jegyzi meg: „Ha, mint láttuk, a fgr. *s*- és *ś*- a cseremiszb en egyaránt *ś*-sé lett, a csuvas jövevényszavakban azonban a csuv. *ś*-nek a cseremiszb en *s*-, nyelvjárási lag *ś*- felel meg, ebből az következik, hogy a csuvas hatás korában a fgr. *ś*- a cseremiszb en már nem volt meg változtatlanul, mert különben az említett jövevényszavak is részt vettek volna az *ś*- > *ś*- változásban. A fgr. *ś*- tehát már a cseremiszb-csuvas érintkezések kezdete előtt — tehát több mint ezer esztendővel ezelőtt — elvesztette jésítését s így az eredeti jésítetlen *s*-szel összeesett; több évszázaddal később ment végbe a cseremiszb en az *s*- > *ś*- változás, amelyben még a legtöbb csuvas, s valószínűleg a legrégibb tatár jövevényszavak is részt vettek.“

E magyarázat előfeltétele az, hogy a cser. *s* < csuv. *ś* későbbi fejlődési fok. Mert ha régi volna, a fgr. *s* és *ś* hangokkal együtt, amelyek *ś*-be estek össze, *ś*-sé vált volna.

A felhozottakból joggal következtethetjük, hogy a csuvas *ś* a fgr. népekkel való legrégibb érintkezések ideje óta (tehát kb. a volgai bolgár birodalom megalakulása óta) megvolt, mint az óstörök *j* képviselője.

Feltűnő, hogy a magyar *sz* mint a csuvas *ś* megfelelője jelentkezik, s csak egy esetben (amelyet azonban máskép is lehet magyarázni), mint a csuv. *s*- megfelelője. Amit a különböző jövevényszavakról mondtunk, valószínűvé teszi azt a feltevést, hogy a történeti korban, már a honfoglalás után, az eredeti különbség az *s* és *ś* között még mindig megvolt, de a legrégibb szláv jövevényszavak átvételének korában már elenyészett.

Lund.

HANNES SKÖLD.

Adalékok legrégibb nyelvemlékes okleveleink és krónikáink íróinak személyéhez.*

A MNy. 1924. (XX.) 25. MELICH JÁNOS felhívja nyelvészeink figyelmét arra az érdekes körülményre, hogy I. Endre 1055. évi tihanyi alapítólevelének írója, fogalmazója, Miklós püspök, krónikáinkban is szerepel III. Henrik német császár 1051. évi magyarországi hadjáratának egy epizódjában. Miklós magyarázza meg Gebhardt püspök elfogott levelét I. Endrének, nyilván a csellel küldött választ is ő írta, tehát kétségtelen, hogy már akkor a király jegyzője volt. MELICH szerint azonban a tihanyi oklevél, legrégibb nyelvemlékünk, nem az ő kezeirása, Miklós püspök csak fogalmazta azt, a ránk maradt oklevél le-

* Felolvasatott a M. Nyelvt. Társaság 1924. márc. 18-án tartott ülésén.

másolásakor már nem élt. Ezen állításának igazolására hivatkozik ERDÉLYI LÁSZLÓRA (A tihanyi apátság kritikus oklevelei 37), ki az oklevél dátumsoraiban Miklós püspök neve előtt álló „*beatissimus*“ jelzöt egyértelműnek veszi a „*beate memorie*“ -vel. Mi nem osztjuk teljesen ERDÉLYI nézetét. A korai középkorban a „*beatus*“, „*beatitudo*“ cím nemcsak a megboldogultakat, vagy a római pápát, hanem a tisztességes erkölcsű „*honestus moribus*“ férfiakat, főképp a *püspököket* is megillette: „*Ut beatitudo, beatus etiam titulus honorarius, quo compellantur episcopi*“ (BARTAL, Magyarországi latinság szótára); „*Notum etiamnum Pontifici Romano soli hunc titulum adscribi, qui olim caeteris Episcopis communis erat.*“ (Du Fresne, Glossarium medii aevi). Kérdéses már most, hogy a tihanyi alapítólevél dátumsoraiban a felsőfokú jelzőkkel megtisztelt Endre király (uictoriosissimo principe) és Béla herceg (nobilissimo duce. B.) után maga adta-e meg a „*beatissimo presule*“ címet N. sigla mögé rejtett, majd sorfeletti betoldással teljesen kiírt neve mellé Miklós püspök, avagy csak fogalmazványának másolója? Első esetben az ő kezeírása fennmaradt legrégebbi oklevélünk, melynek tanúnévsorába oklevélíróhoz illendő szerénységgel utolsóul jegyzi nevét a püspökök közé: Sig(num) Nicolai ep(iscop)i. Több történetírónk észrevette már, hogy e tanúnévsorban szereplő püspököket és comeseket legendáink, gestáink és krónikáink is emlegetik. A szentéletű Mór pécsi püspököt (Mauri episcopi) említi Szent Imre legendája (M. Florianus, Fontes domestici I. 132—133.), azonfelül a Pray-Kódexben lévő Pozsonyi Évkönyv (u. o. III. 208.), Miklós püspököt — mint MELICH idézi — a Képes Krónika — (u. o. II. 161.). Ugyane krónikában s rokonaiban egész epizódok fűződnek a tanúnévsorunkban is egymás mellé írt Vid (Vyd, Viti comitis) és Erney (Ernei comitis) személyéhez (II. 174—185). Vid bácsi ispán vejeként említi a krónika Elías-Elia-Illye ispánt (II. 177), ki a tanúnévsorba: Helie comitis néven van beírva. Woitech comes, Andreas comes és Martinus comes kétségtől azonos a Pozsony 1052-ik évi védelmében vitézkedő Woytech, Endre... et Martinussal (II. 160.). De alig lehet azonos ez utóbbi ama Mártonnal, kit Vencelin ivadéka, Cupan testvére és Bátor Opos atyjaként emleget a krónika (II. 139, 170, 181; MARCZALI, A magyar tört. kútfői az Árpádok korában. Bpest, 1880. 58; NAGY GÉZA, Tural, 1892. 76—77; PAULER, Magyar nemzet tört. I., 102. 427—428, II., 606; DOMANOVSKY, Budai krónika, különnyomat a Századok 1902. évf. 31, 35, 36, 46; ERDÉLYI, P. R. T. I. 14. és 114.).

Legrégibb s így nyelvtörténeti szempontból is egyik legbecsesebb oklevél-szövegünk, Szent István 1000 és 1002 közt kelt veszprémvölgyi (nemzeti múzeumi) görög oklevele 1109. évi átírójának személyéhez is volna egy-két szavunk (a görög oklevél korát l. HÓMAN BÁLINT, Szent István görög oklevele,

Századok, 1917. 230—231; SZENTPÉTERY, Szent István király pécsváradi és pécsi alapítólevele, 51).

Kálmán király 1109. évi kétnyelvű oklevele latin szövegének tanúsága szerint a veszprémvölgyi apácák ügyének megvizsgálását a király Simon pécsi püspökre bízta. A megejtett inquisitóról is ő referált a királynak (I. FEJÉRPATÁRY, Kálmán király okl. 33, 35). CZEBE GYULA ez oklevél görög szövegéről írt akadémiai értekezésében a görög szöveg átírását „született görög ember“ derekas jó munkájának mondja, „horvát vagy éppen magyar nemzetiségű személy szóba sem jöhet“ (26). Nem érti hát, miért adta Kálmán király Simon pécsi püspöknek a fentírt megbízást. Azt, hogy görög tudománya miatt kapta volna, kétségbe vonja. Ő — mint mondtuk — görög, vagy legalább is a görög nyelvet tökéletesen ismerő délitáliai-szicíliai másolóra gondol (25) s ily másoló mellett „a pécsi püspöknek egyáltalán nem volt szükséges görögül tudnia“ (91—92). „Simon püspök vagy az udvar köréből sejtett más személy munkáját kizárandónak“ ítéli (104). HÓMAN BÁLINT viszont azt találja érthetetlennek, miért tiltakozik CZEBE oly határozottan Simon pécsi püspök szerzősége ellen. Hisz szerinte „minden valószínűség amellett szól, hogy maga Simon írta az oklevelet“, „minden amellett szól, hogy őt görög tudása predesztinálta a feladat elvégzésére s az átíró oklevél kiállítására is“ (Századok, 1917. 106).

Legrégibb, számos magyar helynevet tartalmazó oklevél-szövegünk másolójául e kérdésben HÓMAN mellé állva, Simon pécsi püspököt kell elfogadnunk, ha személyére vonatkoztatjuk, mit bízást, teljes joggal tehetünk, ANNA KOMNENA bizánci író egy adatát. A magyarok a Komnenos Elek bizánci császár és Boëmund délitáliai normann herceg közt 1107 őszén kitört háborúskodásban a császár mellé állottak. Hisz Kálmánt, bár Boëmund is rokona, feleségének Buzillának unokatestvére volt, pár év óta közeli rokonság fűzte a görög császárhoz. 1104—5 körül adta nőül nagybátyjának, Szent Lászlónak árváját, a krónikáinkban is emlegetett (M. FLOR. II. 210) szép, magyar nevű *Pyrisket* (*Piris — Pirus — Piros* + k kicsinyítő képző = Piroška; a latin *Prisca* névhez nyilván semmi köze sincs) Komnenos Elek császár fiához, Jánoshoz, ki később szintén a császári trónra került (1118—1143, Bizáncban *Pyrisk* Iréne nevet kapott. † 1134, WERTNER, Az Árpádok családi története 210—214). Kálmán tehát, mint mondtuk, 1107-ben a görögök mellé állott, mert új szerzeményének, Dalmáciának megvédésében a velenceiek ellen több segítséget vagy legalább is elnézést remélt tőlük. A magyarok velencei gályákon átkeltek az adriai tengeren Boëmund háta mögött Apuliába, elfoglalták Brindisit és Monopolit, a tartományt három hónapig pusztították, azután a két várost Velence kezén hagyva hazatértek Magyarországba (1108). Elek császár Durazzónál szorí-

totta meg Boëmundot, ki végre is kénytelen volt békét kérni (PAULER, id. m. I., 210). A béke egy évvel veszprémvölgyi oklevelünk kelte előtt, 1108 szeptemberében kötöttet. A békelevelet részletesen leírja ANNA KOMNENA. Elek császár aranybullát tétetett reá s mint a bizánci császárok szokták, vörös butákkal alájegyezte. De saját kezükkel aláírták és rátették kézjegyüket a békesség tanúi is — signa sua ipsorum manu pinxerunt μάρτυρες καὶ ὑπογεγραφοίτες. Közöttük találjuk a dákok — így nevezi ANNA KOMNENA a magyarokat — szövetséges králjának, a császár nászának apocrisariusait: „Ζουπάνοϋς ὁ Περῆς καὶ Σίμων“, Per vagy talán Pér ispánt és *Simont* (bonni kiadás, II. 245—246). PAULER két zsupánról beszél (id. h.), de mint látjuk, az eredetiben csak egyről van szó, mert a ὁ Ζουπάνοϋς természetesen egyes szám, az ἀποκρισιάριοι meg, mely kancellárt, vagy legalább is királyi jegyzőt jelent (I. FEJÉRPATAKY, Királyi kancellária 132, 138: „notarius seu apocrisarius“), egyedül csak *Simon* lehetett, kinek püspöki címét nyilván elfeledte ANNA KOMNENA kiírni. Simont nemcsak görög nyelvismerete, hanem görögül írni tudása képesíthette e követségre. Kétségtelen tehát, hogy azonos Simon pécsi püspökkel, ki a következő évben átírta a veszprémvölgyi görög oklevelét is. Még pedig CZEBE GYULA szerint is teljesen kifogástalanul. Hogy görög volt-e vagy Kálmán feleségével, a szicíliai Buzillával hazánkba került (1097), görögül jól tudó s a normann-szicíliai udvar kancelláriai gyakorlatának külsőségeit jól ismerő szicíliai pap, kit a királyné a pécsi püspöki székhelybe segített (HÓMAN id. h. 107), nehéz volna megmondani. Bár szóbanforgó oklevelünk görög írásának betűvetése GYOMLAY GYULA (Szent István veszprémvölgyi donációjának görög szövegéről) és CZEBE szerint tökéletes, latinja pedig meglehetősen gyakorlatlan írású, ha ez utóbbi részt is ő írta, magyarnak vélem íróját. A Szent István-kori görög szöveget, görög betűkkel is elég ügyesen visszaadott magyar helyneveivel egyetemben, csak másolnia kellett. De ő a latin szövegben is kifogástalanul írja a magyar szavakat, anélkül, hogy a görög betűkkel s tetemesb, akkor már talán érthetetlen régiességgel leírt magyar szavak hangzását is utánozná: σαράββουεν — zaarberin; σαμτάρ zamtou; κνήσα — Kinessa; παδρούγου — Podruc; σάνδρου Scundur, Serlous stb. (v. ö. MELICH, NyK. XXXIV. (1904), 132—134, 137—139, 145, 146. és XLIV. (1914) 333, 353, 371. HÓMAN, Turul, 1911. 126—128). Ezt csak pár év óta Magyarországon tartózkodó idegenről nehezen tételezhetjük föl. Simon egyébként nemcsak Kálmán két, 1111. és 1113. évi zabori oklevelében, de még II. István egy 1124. évi dalmáciai oklevelében is pécsi püspökként szerepel (SZENTPÉTERY, Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke 16 l. 43. sz.; 17 l. 46. sz. és 19 l. 51. sz.).

(Folytatjuk.)

JAKUBOVICH EMIL.